

20. Ковалик І.І. Логіко-лінгвальна природа категоріальних значень частин мови // Мовознавство. – 1970. – № 4. – С. 3–10.
21. Ковалик І.І. Словотвір іменників у сербо-лужицьких мовах. – Львів, 1964. – 94 с.
22. Ермакова О.П. О некоторых изменениях в системе аффиксов и производящих основ качественных наречий // Развитие грамматики и лексики русского языка. – М., 1964. – С. 138–147.
23. Земская Е.А. Заметки по современному русскому словообразованию // Вопросы языкознания. – 1965. – №3. – С. 102–110.
24. Smiech W. O polskich przysłówkach odprzymiotnikowych na –o. –e // Rozprawy komisji językowej. Łódzkie towarzystwo naukowe. – № 5. – Łódź, 1957. – S. 60–65.
25. Гумецька Л.Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XVI – ХУ ст. – К., 1958. – 298 с.
26. Уздыган И.М. Отадъективные наречия в украинском языке XIV–XV вв. (Словообразовательная структура): Автореф. дис. канд. филол. наук: 10.02.02. Институт мовознавства ім. О.О.Потебні. – К., 1975. – 22 с.
27. Клименко Н.Ф. Основи морфеміки сучасної української мови. – К., 1998. – 182 с.

Борис КОВАЛЕНКО (Кам'янець-Подільський)

СЛОВОТВІР СУБСТАНТИВНИХ АУГМЕНТАТИВІВ

Однією з найважливіших ознак мови публіцистики є постійне поповнення новими засобами експресивної мови на тлі стандартних штамів, що в свою чергу спонукає авторів до пошуків нових виражальних засобів, до використання мовних одиниць, характерних для інших функціональних стилів. Такі одиниці, “несучи в собі емоційно-експресивний заряд, є засобом інформаційного впливу як власне на інтелектуальне сприйняття комуніканта, так і на його емоції, формують світогляд адресата, його громадянську позицію, ставлення до певних фактів, подій, явищ суспільного життя тощо. Однак часте використання в ЗМІ тих самих стилістичних засобів з часом спричиняє стирання їх новизни, нейтралізує їх вплив на адресата інформації, що стимулює пошуки нових засобів експресії. Саме тому аналізований підстиль найчастіше активно послуговується

мовними інноваціями, які проходять у ЗМІ апробацію, своєрідне “стажування” на доцільність уживання, на відповідність нормам літературної мови на шляхах подальшої кодифікації” [1 : 7-8].

Найхарактернішим стилістичним явищем, яке спостерігається в мові сучасної української преси, є проникнення в неї елементів розмовного стилю. На сучасному етапі розмовна літературна мова є природною базою розвитку української мови і слугує зближенню усної і писемної мови. Саме це мав на увазі І.К.Білодід, коли ще в 1960-их роках зазначав, що “усне літературне мовлення в усній системі слововживання (в лексиці і фразеології), у фонетиці, в граматичних нормах, а також у стилістичних моделях збігається з нормами і моделями писемної літературної мови” [2 : 17]. Водночас він не заперечував специфіку розмовної мови як функціонального типу всього комплексу літературної мови. Як наслідок цього можливість проникнення розмовних елементів до писемних стилів, зокрема публіцистичного, “який з самого початку формується як певний конгломерат розмовного, художнього і наукового стилів” [3 : 136], взагалі надзвичайно зростає. У системі засобів посилення експресії публіцистичного стилю чимала роль належить саме елементам розмовної мови, “серед яких виділяється значна кількість експресем – мовних одиниць, здатних створювати виразність” [4 : 172]. Будь-який розмовний елемент стає засобом виразності й експресії тільки в оточенні інших, нерозмовних засобів. З огляду на це визначення робимо висновок, що надзвичайно важливими для газетного стилю є експресивні засоби, які вирізняються на тлі нейтральних і книжних своєю образністю та емоційним забарвленням і є засобами розмовної мови. “Схвалюючи тенденцію, що намітилася, – зазначає В.Г.Костомаров, – широко використовувати елементи розмовного мовлення в газетній мові, лінгвісти повинні глибше досліджувати процеси, які відбуваються нині в практиці роботи преси, оцінювати їх і допомагати журналістам свідомо ними керувати. Добре і прогресивне те, що пов’язується із специфікою газетних жанрів: не просто переноситься з розмовного мовлення, а органічно переробляється відповідно до потреб газети” [5 : 53]. Розмовні слова, надаючи мові невимушеності, є елементами, що знижують стиль сосовно загальнонейтрального шару слів літературної мови і можуть служити певним засобом стилізації, який вносить у писемну мову присмак усного спілкування або передає чію-небудь усну мову.

У тлумачних словниках сучасної української літературної мови позначка *розм.* характеризує одиниці, що належать до складу літературної мови, не виходять за рамки літературного слововживання, але вживаються переважно в усній мові та мові персонажів художньої літератури при побутовому, повсякденному спілкуванні і відзначаються порівняно із стилістично нейтральними одиницями певною безпосередністю, невимушеністю, “неофіційністю” [6 : 112].

У публіцистичному стилі ця лексика створює колорит розмовного мовлення [7 : 155]. Наприклад: “Причина того озвіріння, відгомін якого мало не щодня чуємо у дротових “брехунцях” з ранку до вечора під час так званої роботи Верховної Ради. ” (УМ, 10.02.99, с.4), “Маститі літератори назвали всі оті витребеньки збоченням і знуцанням із “солов’їної мови”, а про секс знову благополучно замовкли” (УМ, 09.02.99, с.12). “Тут, на місцевій кондитерській фабриці [м. Хмельницький], саме у розпал сенатських слухань амурних *походеньок* першої особи супердержави для невинуватих романтиків і любителів солодоців підготовлені приємні сюрпризи” (УМ, 23.01.99, с.4). “Ту брехню ми не забули (про Чорнобиль) (УС, 27.04 – 10.05. 2000,с.7).

Без сумніву, ці розмовні елементи, по-перше, не повинні розхитувати норм літературної мови і, по-друге, доречні тоді, коли сприймаються як функціонально зумовлені, стилістично доречні. Основним призначенням розмовних елементів у публіцистиці є поживлення викладу, створення колориту розмовності, оновлення образності, і саме тому думка чеського мовознавця А. Єдлічки про те, що “з погляду сучасності можна говорити про процес орозмовлення писемної мови” [цит. за: 8 : 52] вже не сприймається так категорично, як у 60-ті роки минулого століття. Розв’язання суперечності між функцією повідомлення і експресивною функцією мови є найважливішою внутрішньою рушійною силою розвитку публіцистики і в тексті, зокрема газетному, залежить від потреби в експресивних формах мови, від мовних навичок автора, від його мовного смаку.

Внутрішні вимоги публіцистичного стилю спонукають авторів звертатися до експресивних засобів розмовної мови, за допомогою яких забезпечується фігуральність, виразність і навіть певна стислість тексту. Розмовні слова, позначаючи те, що за самою своєю природою ясне й доступне почуттям, забезпечують також простоту стилю, допомагають уникнути повторень, збагачують і урізноманітнюють мову преси.

Досить різноманітну картину становить розмовна лексика в мові газет з погляду її граматичних словотвірних ознак. За нашими спостереженнями, у публіцистиці найчастіше використовуються розмовні іменники.

У складі розмовної лексики, що трапляється в мові газет, насамперед виділяються іменники, стилістична зниженість яких впливає з їхнього лексичного значення: *байстрюк, дегенерат, виродок, гендляр, дебіл, ділок, лобур, тика* та ін., наприклад: “Не знаю, як там за бугром, а в нас реклама розрахована на *дебілів*” (УМ, 28.01.99, с.13), “– Протистояння “чиновник – підприємець” триває. До підприємства ставляться як, даруйте, до *байстрюка* або до дійної корови” (ПВ, 03.12.98, с.1), “Своєю жорстокістю *виродки* наводили жах на міста і села, доки на їхній слід не вийшла слідча група” (УМ, 02.02.99, с.9), “Варварами виявилися сім місцевих *лобуряк*” (УМ, 17.02.99, с.7), “...пшик продавати *йолопам* (нам) дуже вигідно” (УМ, 28.01.99, с.13), “Холуй не може без ярма?” (заголовок) (УМ, 03.02.99, с.3), “А ми його по *пиці* чайником (заголовок) (УМ, 25.02.99, с.11). Зі словотвірного погляду публіцистика представлена фактично всіма структурними типами розмовних іменників. Серед суфіксальних зразків словотворення найчастотнішими в газетних текстах виявилися іменники жіночого роду з суфіксами -ка – на позначення предметів та інших опредметнених понять як результат стягнення відповідних словосполучень: *оперативка, мобілка, оборонка, сибірка, маршрутка, районка* та ін., наприклад: “Перший далеко обігнали, скажімо, “Інтер” чи “1+1”. По інформаційній насиченості, розкритості викладу “*оперативки*”, різноманітності тематики” (ПВ, 20.11.98, с.3), “Ще гірше становище з регіональними засобами масової інформації, особливо гірко живеться всім, без винятку, нашим “*районкам*” (Т, №22.05.99, с.3); на позначення дії: *розкрутка, здибанка, гулянка, штовханина, оборудка, прив'язка, підробка, сверблячка, обдирайлівка* тощо, наприклад: “...світських *балачках* про гроші” (УМ, 29.01.99, с.3), “За вдалої “*розкрутки*” вже через місяць-два засновники повертають собістартовий капітал і починають отримувати чистий прибуток. (ВК, 28.01.99, с.5), “Не виключено, однак, що *здибанки* в кулуарах таки відбудуться, але саме зараз Києву немає чого сказати МВФ, а МВФ – Києву” (УМ, 29.01.99, с.3), “...загальна *гулянка* відбуватиметься лише раз на чотири роки ...” (УМ, 27.02.99, с.1), “У гардеробі – звичайні будні і *штовханина, сварки, лайка*” (УМ, 09.02.99, с.4), “Прикривши нею гримасу тієї ж таки владної *сверблячки*.” (УМ, 05.02.99, с.3), “Простою, як і все геніальне,

була й методика його *оборудок*, основана на кредитних маніпуляціях” (УМ, 23.02.99, с.7), “Навіть якщо черкашани носять на базар свою 500-грамову гирю, сподіваючись уникнення *обдирайлівки*, покупця професійно обведуть навколо пальця, якщо він купує товару кіло чи більше (УМ, 04.03.99, с.11); на позначення місця проживання: *комуналка, сталінка, хрущовка, хатинка*, наприклад: “Можливо, кошти на реконструкцію “*сталінок*” міська влада таки знайде” (УМ, 04.02.99, с.4), “Ось так то, людоньки, живете ви у своїй крижаній *хатинці* і не одна колька-болячка до вас чіпляється” (ПВ, 04.12.99, с.2).

Обстежений матеріал засвідчує широку сферу функціонування розмовних іменників – назв предметів і понять з суфіксом -ин-а: *дармівщина, конячина, котійчина, корівчина, надзвичайщина, свіжина, тяганина, чарчина* та ін., наприклад: “...селяни вимагали дешевого дизпалива, дешевих кредитів та іншої *дармівщини*...” (Пн, 18.07.97, с.2), “Генеральний прокурор України Михайло Потебенько *тяганину* навколо Павла Лазаренка і Миколи Агафонова схильний пояснювати звичним для нас ставленням до закону, який, відомо, як дишло – куди повернув, туди й вийшло” (УМ, 09.02.99, с.3); назв осіб за сферою діяльності та родом занять з суфіксом -ач: *збирач* (працівник податкової служби), *сміхач* (сатирик-гуморист), *фірмач* (працівник фірми), наприклад: “Очевидно, що цю пропозицію не буде сприйнято “на-ура”, особливо сотнями тисяч “*збирачів*” (ВК, 28.01.99, с.5), “У часі фільм [“Камінний хрест”] “випадково збігся” з монологом головного *сміхача* СНД Михайла Жванецького, що йшов по іншому каналу” (ВК, 16.01.99, с.6), “Частина працівників Кабміну, економічних міністерств, митниці давно ходять на роботу не заради ста гривень зарплати, а щоб “провернути” операцію за вигідним для *фірмачів* заліком, бартером, отриманням бюджетної позички тощо” (Т, №3.01.99, с.2); похідні від власних назв – назв організацій, засобів масової інформації і т.ін. з суфіксом -ець: *вітренківець, вечірківець, громадівець, експресівець, кунівець, лимоновець*, наприклад: “Найкатегоричнішими були *кунівці*” (УМ, 03.02.99, с.3), “...намагаються очорнити Марчука та Мороза і кучмісти і *вітренківці*” (Т, №43, X.99, с.2), “...решта *громадівців* зробили вигляд, що нічого не трапилося, і провели з’їзд” (УМ, 26.01.99, с.3); Колону очолювали “*експресівці*” із заклеваними ротами (УС, 27.04. – 10.05. 2000, с.4).

Через посередництво преси в загальний ужиток уходять слова із структурним елементом -ація, який в іншомовних словах є показником їх приналежності насамперед до книжної мови. При

поєднанні цього елемента як із запозиченими, так і з питомими українськими основами утворюються слова з виразним розмовним забарвленням: *монетизація, дивація, жебракізація, прийматизація, прихватуїзація, собакізація, хохляндизація* і под., наприклад: “Приватизація чи *прихватуїзація*? (заголовок) (Ф, 18.11.97, с.2), “Безпритульних собак у Кам’янці-Подільському стає все більше. *Собакізація* міста – сумна реальність сьогодення” (Пн, 13.04.98, с.2), “*Хохляндизація* України, знищення її інтелектуальних і духовних підвалин – усе це історичні реалії, яким треба дивитися у вічі” (ВК, 31.03.94, с.2).

Окрему групу в мові газет становлять іменники, зниженість яких зумовлена суфіксами -к, -як-а, -яг-а, -юк-а, -юг-а, -ищ-е, -иськ-о, -ур-а, -ул-я, -ень, -ан та ін., а також заперечними частками не, ні та префіксами роз-, без- : *босяк, вояк, копняк, забіяка, залізяка, діляга, трудяга, чолов’яга, злюка, падлюка, катюга, дітище, збіговисько, ревисько, ручиська, брезентура, квадратура, клієнтура, дівуля, перевертень, нехлюїство, нелегал, нікчема, бездара, безготівка, рознос, розкрадач, роззява*, наприклад: “Останнім часом Росію заповнили ватаги *босяків*, “клікуш” та юродивих” (УС, 20 – 26. 04. 2000, с.11), “Дід” в армії надавав “молодому” *копняків* по сідниці – отримав величезне задоволення” (УМ, 04.02.99, с.13), “Місьцеве машинобудування: візьму *залізяку* – зліплю собі трактор, а захочу – комбайн (УМ, 23.02.99, с.6), “Микита Михалков у інтерв’ю програмі НТВ “Ітоги” сказав, що втішений такою масовістю, а зокрема тим, що особисто бачив, як один *діляга* перепродав квиток на прем’єру за 700 доларів (УМ, 23.02.99, с.10), “Бідові сільські пенсіонери вже майже беззахисні перед дрібними *злодюжками*” (ПВ, 04.12.99, с.2), “Водночас значні кошти, які виділялися державою на спорудження “*квадратури*”, пішли у невідомому напрямку” (УМ, 03.03.99, с.11), “... міський центр психічного здоров’я не витримує напливу “*клієнтури*” (УМ, 27.02.99, с.4), “Вхопивши ножі, *перевертні* накинулися на студентів” (ВК, 20.01.99, с.3), “З поштових скриньок на бідолашних киян щотижня позирав сам автор, він же, за самовизначенням, і головний “агітатор, *горлан, главар*” красивоукраїнців, нардеп Геннадій Балашов (УМ, 03.02.99, с.3), “Я М.Мельник поніс справедливе покарання за відверте *нехлюїство* в роботі” (УМ, 19.01.99, с.10), “...водій-*роззява* вискочив на зустрічну смугу...” (Х, 06.02.97, с.4), “Голова виконкому В.Яремчук влаштував своїм підлеглим справжній *рознос*” (Ф, 02.07.99, с.2).

Зрідка у газетних текстах зустрічаються стилістично знижені іменники утворені безафіксімним способом (переважно як запозичення з російської мови): *зелень* (про долари США), *відик*, *прикол*, *прокол*, *прикид* та ін., наприклад: “Через п’ять годин за місцем проживання працівники міліції затримали двох п’ятнадцятирічних киян-меломанів і їм тепер не до музики і “*відиків*” (ВК, 20.01.99, с.3), “Звичайно ж, розмова на президії – лише *прикид* до більш поглибленого і ґрунтового розгляду цих непростих проблем на сесії” (ПВ, 04.12.99, с.2). Дедалі частіше у газетних текстах трапляються складні слова-іменники, негативне значення та стилістична зниженість яких впливає із змісту їх компонентів. Більшість із них, це іменниково-дієслівні й іменниково-прикметникові утворення, що вказують на негативні риси поведінки людини, характеру її діяльності тощо: *крючоктвори*, *мордобій*, *пройдисвіт*, *масхалтура*, *червонопикий*, *товстосум*, *членовоз*: “Найбільше скальпів “*червоношкірих*” зібрали *червонопики*” (підзаголовок) (Т, №46.11.99, с.1), “...урядові “*крючоктвори*” гальмують цей рятівний для вітчизняної економіки процес” (УМ, 02.03.99, с.4), “Розжирілі *товстосуми*, які порозкрадали все, що можна, і створили лави безробітних” (Т, №43.10.99, с.5), “Американці передбачають, що на збоях комп’ютерів, пов’язаних з відомою “проблемою 2000 року”, зможуть нажитися *пройдисвіти* від бізнесу і кмітливі юристи” (УМ, 23.02.99, с.10), “По всіх усюдах *масхалтура*” (масова халтура) (Т, №22, 05. 99, с.3), “На “*членовози*” гроші є!” (про транспортне обслуговування членів уряду) (ВК, 19.01.99, с.2).

У мові газет трапляються й складні стилістично знижені слова утворені з двох іменників: *електрик-потрошитель*, *історик-словоблуд*, *несуни-халявщики*, *бізнес-посиденьки*, *пацан-забіяка*, *наркоділки*, *кінозбіговисько*, наприклад: “*Бізнес-посиденьки*” (заголовок) (стаття про впровадження в роботу виконкому Сумської міської ради дня підприємця) (УМ, 19.01.99, с.5), “Залишилось лише декілька днів до відкриття престижного *кінозбіговиська*” (про кінофестиваль у Каннах – Б.К.) (Пн, 04.03.98, с.2), “За цими повідомленнями криється напружена міліцейська робота з вилучення незаконного обігу отрути, закриття притонів і притягнення до відповідальності *наркодільків* різного рівня” (ВК, 29.01.99, с.6), “Але є так звані *несуни-халявщики*, що, розтанувши у багатолюдному натовпі, не бажають платити податки і торговельні збори” (УМ, 02.02.99, с.2), “За декілька лише останніх місяців “*електрик-потрошитель*”

укоротив лінії електропередач на два кілометри (УМ, 04.02.99, с.8).

Якнайширше використовуються в мові преси метафоричні та метонімічні вислови розмовного плану, які не тільки роз'яснюють основну думку автора, а й посилюють експресивність газетної мови. Ось лише декілька прикладів розмовних метафор та метонімії, що функціонують у мові сучасної української публіцистики: *авторитет*, *балаган*, *баран*, *брехунець* (про радіо), *шкапа*, *наживка* (про людину), *схуднення гривні*, *ящик* (телевізор) та ін., наприклад. “У в'язниці вже перебувають деякі “авторитети”, майже щодня затримують членів злочинних угруповань, та цих молодиків з характерною зовнішністю не меншає” (ВК, 03.02.99, с.3), “Якщо зважати на те, що ліві партії в Україні можна порахувати на пальцях однієї руки, а праві б'ються в конвульсіях, то все мовлене Михайлом Дмитровичем стосується якраз “наших баранів”, тобто, даруйте на слові, демократів” (УМ, 09.02.99, с.3), “Цікаво тільки, чи не стануть деякі телеглядачі, зненавидівши це чуже свято життя, викидати свої “ящики” у вікно?” (УМ, 23.01.99, с.2). “З поправкою на “схуднення” гривні протягом останніх місяців ці кошти вже не компенсують витрат” (УК, 26.11.98, с.18).

Отже, елементи розмовності в мові газет є поширеним явищем. А зі словотвірного погляду мова газети представлена фактично всіма структурними типами розмовних іменників.

Умовні скорочення газет:

ВК – Вечірній Київ (Київ), ПВ – Подільські вісті (Хмельницький), Пн – Подолянини (Кам'янець-Подільський), Т – Товариш (Київ), УМ – Україна Молода (Київ), Ф – Фортця (Кам'янець-Подільський), Х – Хмельниччина (Хмельницький), УС – Українське слово (Київ)

1. Стишов О.А. Особливості розвитку лексичного складу української мови кінця ХХст. // Мовознавство. – 1999. – №1. – С.7-21.
2. Білодід І.К. Стилiстичне збагачення усного лiтературного мовлення // Українське усне лiтературне мовлення. – К.: Наукова думка, 1967. – 307с.
3. Колесник Г.М. Усно-розмовне мовлення на шпальтах газети // Взаємодія усних і писемних стилів мови. – К.: Наукова думка. 1982. – С. 136-172.
4. Пономарів О.Д. Засоби художньої експресії в публіцистичному стилі // Взаємодія художнього і публіцистичного стилів української мови. – К.: Наукова думка. 1990. – С. 166-179.
5. Костомаров В.Г. Разговорные элементы в языке газеты // Русская речь. 1967. – №5. – С.48-57.

6. Тараненко О.О. Новий словник української мови (концепція і принципи укладання словника). – Київ – Кам'янець-Подільський, 1996. – 171с.
7. Сучасна українська мова: Довідник / Л.Ю. Шевченко, В.В. Різун, Ю.В. Лисенко; За ред. О.Д. Пономаріва. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Либідь, 1996. – 320с.
8. Білодід І.К. Роль усної літературної мови в мовній практиці соціалістичного суспільства // Закономірності розвитку усного літературного мовлення. – К.: Наукова думка, 1965. – 312с.

Лариса КИСЛЮК (Київ)

НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ У ТВОРЕННІ ІМЕННИКІВ – НАЗВ ОСІБ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Динамічний розвиток в українському суспільстві останнього десятиліття ХХ ст. – розвал тоталітарного Союзу, утворення і розбудова держави, проникнення в Україну нових реалій західного світу після падіння “залізної завіси” змінює умови функціонування української мови: відбувається розширення її функціональних сфер як мови зі статусом державної, прискорюються темпи мовних змін, відбувається процес активізації вживання іншомовних слів. Водночас дослідники зазначають появу “тенденції до перегляду, ревізії кодифікованих норм і відповідно до спроби їх змінити” [1:158], що виявляється у заходах з унормування правопису, термінології тощо.

Мовознавці відзначають динамічні зміни внаслідок суспільних змін 80-х – 90-х років передусім у лексиці й словотворі [2], [3], [4]. Особливо відчутними є ці зміни в мові засобів масової інформації та в різних формах усної комунікації.

Характерною рисою сучасної мови, зокрема мови преси, дослідники називають “функціональний динамізм – використання одиниць з периферії літературної мови (розмовна літературна мова) і навіть з-поза її меж (просторіччя, жаргони) у тих галузях комунікації, які раніше входили лише в кодифіковану літературну мову” [5:91]. Скажімо, у журнальних та газетних текстах про сьогоденне життя вживається багато іншомовних слів, а також лексеми з кримінального світу: *‘редиска’* (нехороша людина),